

ИСТРАЖИВАЧКЕ БАЗЕ ПОДАТАКА У СРБИЈИ И ДИСТРИБУЦИЈА ИНФОРМАЦИЈА

Сем Брукс¹

EBSCO издаваштво, САД

С енглеског превела: Ивана Максимовић Томић

Апстракт: Кроз детаљан преглед електронског садржаја из области природно-техничких наука (STM) и бизниса доступног у Србији, овај чланак описује вредност појединих академских база података и утицај невероватно великог прилива података у земљу, у последњих неколико година. Две најсвеобухватније академске базе података обезбеђује компанија *EBSCO Publishing* (EBSCO), највећи светски посредник између издавача и библиотека. Описан је приступ компаније EBSCO с освртом на њене научне базе података. Чланак такође истражује које академске базе података највише пружају у којој дисциплини и бави се питањима као што су доступност најцитиранијих часописа, пуни текст, стручно надгледан садржај, периоди одлагања коришћења (ембарго периоди), архивски бројеви, као и другим важним питањима. Ширење информација и приступ њима побољшани су кроз технологије повезивања својствених истраживачким базама података. Испитани су прилагођавање ових веза и њихова доступност. Такође се дискутује о могућности корисника да лако прегледају слике релевантне за истраживање директно са стране са резултатима.

Увод

Дистрибуција информација кроз академске базе података са пуним текстом је током последњих неколико година експоненцијално порасла – далеко више него током претходне историје ових ресурса. Ако се имају у виду огромна побољшања до којих се дошло последњих година, ново, помније разматрање ових научних база података није само од суштинске важности, већ ће се показати као веома значајно за свакога ко омогућава или спроводи истраживања.

Мада се чланак концентрише махом на садржај непроцењиве вредности и могућности

повезивања које нуде ове супербазе података, не треба превидети моћ важних и побољшаних компоненти као што су додатна функционалност софтвера, лакоћа коришћења и брзина и могућност приступа.

***Academic Search™ Premier* – Опсежна покривеност научних, техничких и медицинских часописа, као и часописа из области друштвених и хуманистичких наука.**

Велики део доступности информацијама (преко академских база података), коју су истраживачи у Србији (а и широм света) увидели, може се приписати изненађујуће великом квантитету и квалитету часописа са пуним текстовима. Ово се тиче како научних, техничких и медицинских часописа, тако и часописа друштвених и хуманистичких наука (укључујући и бизнис). Пре мање од деценије, преко обједињених академских база података, практично да и није било доступних часописа са пуним текстом из области физике. Данас пак постоји преко 140 активних часописа о физици, доступних у PDF формату у бази података *Academic Search™ Premier* (ASP) компаније EBSCO, а тај број свакодневно расте. Ово је пример само једне од многих предметних области у домену науке, технике и медицине, које су доживеле невероватан прилив нових садржаја, сада доступних у ASP бази података.

Доступност и покривеност пуних текстова у PDF формату у бази ASP посебно је јака у биолошким наукама, хемији, информатици,

образовању, пројектовању, студијама о животној средини, историји, медицинским наукама, филозофији, физици, политици и политичким наукама, психологији и психијатрији, религији и теологији и социологији. Као једна од највећих светских колекција научних часописа са пуним текстовима, ASP је најкоришћенији алат за претраживање на који су претплаћене хиљаде универзитета у великом броју земаља. Једино база *Academic Search™ Complete* компаније EBSCO пружа више академског садржаја у пуним текстовима.

Ширење приступа новом садржају

Све универзитетске библиотеке у Србији, Русији, Словенији, Словачкој, Чешкој и многим другим државама Централне и Источне Европе приступају бази ASP, а статистике коришћења у Србији су прилично високе. Осим тога, укупно коришћење EBSCO база података у Србији је од 2007. до 2008. године порасло за 10%. У Сједињеним Америчким Државама није необично да универзитет потроши више од 2 000 000 долара годишње за претплате на часописе, али чак и са тако обимним фондом литературе ове библиотеке готово увек сматрају да је неопходно претплатити се и на базе података *Academic Search* како би допунили своје колекције. За библиотеке у централној и источној Европи, које често имају далеко мање буџете, потреба за таквом базом података је од пресудне важности. Циљ база података са пуним текстом није да замени постојеће претплате већ да, по разумној цени, уведе многе нове изворе. У публикацији „Џонс Хопкинс јуниверсити преса“ – *Портал: Библиотеке и Академија*, ауторка Пола Вотсон као корисник базе *Academic Search* и директорка Службе за електронске информације на Универзитету Илиноиса каже: „Отказивање претплате на часописе уопште и није питање којим се бавимо. Не ослањамо се на то да обједињене базе података могу да замене претплате на

појединачне штампане или електронске часописе.²⁶ Чланак објављен у часопису *Against the grain* недвосмислено закључује да базе података „нису замена за претплате на часописе“²⁷, додатно наглашавајући чињеницу да базе података не могу служити уместо индивидуалних публикација.

У великој мери захваљујући експанзији публикација које покривају природне науке, вредност штампаног садржаја ASP базе сада превазилази 1 000 000 долара годишње. Другим речима, кад би нека библиотека хтела да купи претплату на сваки могући часопис који је у целости доступан у ASP бази, трошкови би итекако превазишли 1 000 000 долара годишње. И поред тога што доступност преко Интернета омогућава лако објављивање најновијих информација, EBSCO је у великој мери проширио опсег архивираних података у ASP бази. На тај начин база нуди и ретроспективу информација, укључујући пуне текстове часописа који датирају чак до седамдесетих, а у неким случајевима и до двадесетих година двадесетог века.

За многе универзитете у централној и источној Европи, приступ ASP бази значи приступ многим часописима који никада раније нису били доступни студентима и факултету. Ипак, из неколико разлога, то не представља ни лак ни практичан начин да се замене постојеће претплате на часописе. На пример, најчешће цитирани часописи, као што су *Nature*, *Journal of Chemical Physics* и други, често имају ембарго периоде. Када су у питању базе података са пуним текстовима, ембарго значи да издавач задржава најновији пуни текст све док не прође унапред одређен временски период (обично негде између три и дванаест месеци, зависно од часописа). Ово се ради како би се постојећи претплатници спречили да отказују појединачне претплате, али да се истовремено омогући онима који нису претплатници да имају некакав приступ овим часописима, кроз базе података. Опште

узив, онима који нису претплатници ово је корисно јер могу да приступе десетинама хиљада чланака (у PDF формату) из ових изузетно важних часописа. На пример, иако нису доступни актуелни чланци са пуним текстом из *Journal of Applied Physics* због тога што је издавач наметнуо ембарго период, база података садржи документе у PDF формату за више од 62 000 чланака (а тај је број у непрестаном порасту) из овог изузетно престижног научног часописа. (Додатне информације на ову тему, с освртом на праксу компаније EBSCO, могу се наћи у чланку *Serials Review*, објављеном 2002. године.⁴

Ембарго периоди се НЕ примењују на све часописе у ASP бази. Заправо, у ASP бази постоје 1 392 активна часописа, са пуним текстовима, на које не постоји забрана. Њихови издавачи се ослањају на то да ће библиотеке наставити да обнављају претплату на дате часописе. Ако библиотеке буду користиле базе података да откажу претплате на одређене наслове, како на оне са ембаргом тако и на оне без њих, издавачи ће повући садржаје из база. А то се већ догодило са неким мањим текстуалним базама података компанија које нису упозориле све своје кориснике о опасностима злоупотребе пуних текстова. EBSCO је успео да заобиђе такве непријатности тако што је на време обавестио своје кориснике о могућим дешавањима. На Интернет страни компаније EBSCO стоји: „Овакве непријатности лако се могу избећи ако библиотекари буду доносили одлуке о куповини штампаних и електронских часописа независно од тога да ли је пун текст часописа доступан у агрегатној бази података са пуним текстовима. Овакво поступање би требало да резултира стабилношћу цене и садржаја обједињене базе података, старајући се да крајњи корисници настављају да уживају у предностима приступа овим великим колекцијама вредних података.“⁵

Важност стручно надгледаног (peer-reviewed) садржаја

Они који оцењују академске базе података често ће посматрати укупан број наслова који се нуди у бази, пре него укупан број квалитетних часописа који одговарају потребама. EBSCO нуди највећу академску колекцију пуних текстова, али што је још битније, базе података наше компаније садрже више стручно надгледаних часописа него било која друга база података које нуде конкурентске фирме. Разлог за ово је прилично једноставан – EBSCO је највећа светска претплатничка агенција и има исту основну делатност као и сви академски издавачи: претплату на часописе. Учешће у академским базама података за издаваче представља секундаран извор прихода. Због овога, већина издавача на добром гласу неће себе изложити непостојаности и нестабилности које са собом може донети пословање са агрегаторима који не деле финансијски улог у добро уходаној основној делатности издавача. И зато, да би спречили отказивање претплата, у највећем броју случајева не раде са фирмама које се не баве претплатама у датој области. EBSCO је једини претплатнички агент који је истовремено и трговац базама података пуног текста, и то је разлог због ког има *de facto* ексклузиву за хиљаде академских часописа. Другим речима, захваљујући природним условима тржишта, академски издавачи су, у невероватном броју, одлучили да желе експонирање које им нуде базе података пуног текста, али да, са друге стране, не желе ризике повезане са учествовањем у базама података којима тргују компаније које не деле финансијски улог у њиховој основној делатности. И тако водећи академски издавачи (на велико и нашироко) склапају договоре само са трговцима базама података пуног текста који су истовремено и агенти за претплату (као EBSCO). Ово је изванредан допринос истраживачима у Србији, који имају неограничен приступ EBSCO базама података.

Часописи који се дефинишу као „стручно надгледани“ (peer-reviewed) јесу публикације које користе надзорни одбор. Овај одбор чине стручњаци чија је улога да прочитају све чланке и растумаче њихову прикладност. Надаље, ови одбори ће уређивати и испитивати тачност садржаја пре него што се чланци објаве. Ово је јединствен и често дуготрајан процес, далеко другачији од процеса кроз који пролазе друге периодичне публикације (које нису стручно надгледане). Резултат овог додатног слоја испитивања је тај да су чланци који се појављују у стручно надгледаним часописима далеко поузданији/прикладнији за претрагу. „Квантитет стручно надгледаног, оцењеног садржаја, једноставна је индикација нивоа академског садржаја који база података садржи. Мада није сав садржај стручно надгледан, свакако је добра почетна тачка за одређивање валидности академског референтног извора.“⁶ Ови часописи не само што су висококвалитетни, него су и генерално скупи за издавање, па су самим тим скупи и за куповину. ASP база је за многе библиотеке једини начин да себи приуште извештај број ових научних часописа и тако их уведу у своје институције.

Од фебруара 2009, ASP садржи 3 775 стручно надгледаних часописа са пуним текстом. Овај број можда и не делује као нешто нарочито док се не помене да, као што овај аутор сазнаје, ниједна конкурентна база података није ни близу тога да понуди исти број пуних текстова стручно надгледаних часописа. Као што је већ наведено, само EBSCO база *Academic Search Complete* нуди више пуних текстова стручно надгледаних часописа од ASP-а.

Превага PDF садржаја

Испоставило се да је PDF формат оно што академске библиотеке у великом броју случајева преферирају када је у питању пун текст. Стога, EBSCO користи PDF као при-

марни формат за пуни текст академских и пословних часописа. У овим публикацијама, EBSCO настоји да што чешће обезбеди претраживи PDF. Формат PDF је одабран као стандард за ове публикације због неопходности исправног приказивања научних формула, једначина, дијаграма, табела, графикона, клиничких приказа и тако даље. EBSCO нуди далеко више часописа у PDF формату и претраживом PDF формату него било који други добављач база података. Не само да се у PDF формату чланак чува онакав какав је објављен, већ многи „преферирају PDF формат за штампање докумената због квалитета слике и због тога што задржава изглед штампане верзије“⁷.

***Business Source Premier* – Свеобухватна база бизнис литературе са пуним текстом**

Business Source® Premier (BSP) је једна од на свету највећих академских база података са пуним текстовима из области пословања (мања само од *Business Source® Complete* базе компаније EBSCO). Од фебруара 2009. године, садржи пуне текстове 12 192 наслова. BSP садржи хиљаде наслова који су издати ван Сједињених Држава, са великом већином из ове три земље: Британије, Холандије и Немачке. Осим тога, обезбеђени су пуни текстови пословних часописа и извештаја из Србије, Русије, Швајцарске, Белгије, Француске, Норвешке, Чешке и Словеније. EBSCO планира да шири своју делатност у овим областима.

Мада се академска база података увећава кроз ширење садржаја, BSP је нарочито исцрпна у областима рачуноводства, економије, финансија, менаџмента, маркетинга, MIS-а (информациони системи за управљање), POM-а (управљање производњом и менаџментом) и јавне администрације. Заправо, једини начин да универзитети имају електронски приступ, на нивоу институције, многим водећим часописима у овим дисциплинама (укључујући *Harvard Business Review*, који је

доступан у PDF формату у овој бази, заједно са претходним бројевима који датирају све до првог броја, из 1922. године) јесте преко *Business Source Premier* или *Complete*.

Међународна покривеност

Још један редак, а вредан квалитет и ASP и BSP база јесте што обезбеђују пуне текстове часописа (најчешће у PDF формату) за часописе издате ван Сједињених Држава. Већина база података са пуним текстовима има врло ограничен број издања ван Сједињених Држава. Од фебруара 2009. године, ASP и BSP заједно садрже близу 3 100 пуних текстова часописа издатих изван Сједињених Држава, од чега велика већина (близу 2 800) долази из западне Европе. Велики број часописа долази из земаља централне и источне Европе. Поред тога, укључен је и садржај релевантан за ове земље (али који није обавезно у њима и објављен).

Примери часописа са пуним текстом EBSCO база, који су у Србији објављени или за њу релевантни, а доступни универзитетима у Србији, укључују: „Филозофски форум“ (*Forum Philosophicum*), „Међународни часопис медицине рада и утицаја средине на здравље“ (*International Journal of Occupational Medicine & Environmental Health*), „Дијалог и универзализам, профил државе – Србија“ (*Dialogue & Universalism, Country Profile – Serbia*), „Економска истраживања OECD-а: Србија“ (*OECD Economic Surveys: Serbia*), „Водич за запошљавање у Србији“ (*Serbia Career Guide*), „Српски економски монитор“ (*Serbia Country Monitor*), „Економски преглед Србије“ (*Serbia Country Review*), „Економска конкурентност Србије“ (*Serbia Economic Competitiveness*), „Економске студије у Србији“ (*Serbia Economic Studies*) и „Квартална прогноза Србије“ (*Serbia Quarterly Forecast Report*). Ово је важно зато што друге академске базе података са пуним текстовима не садрже квалитетне изворе битне за Србију.

Бољи квалитет и лакши приступ садржају уз помоћ побољшаних опција повезивања (Powerful Linking Options)

Пуни текстови у базама ASP и BSP обезбеђују изванредан ниво погодности крајњем кориснику, али као што је већ поменуто, није сваки важан часопис доступан компанији EBSCO да би она могла да га укључи у базе са пуним текстовима. Стога је пресудно обезбедити приступ информацијама о цитатима из тих наслова. Како било, корисници и даље прижељкују исти ниво погодности уз могућност пропратног добијања пуног текста. Зато су EBSCO академске базе података пројектоване тако да садрже везе, које омогућавају корисницима да повежу резултат доступан у бази само у цитату са одговарајућим пуним текстом у некој другој колекцији коју поседује библиотека. Користећи ове алате повезивања (назване EBSCO *SmartLinks* и *CustomLinks*), библиотеке могу да на нивоу ставки успоставе везе са својим колекцијама електронских часописа преко EBSCO*net*а и *CrossRef*а, као и везе са OPAC каталозима, сервисом за позајмице између библиотека и испоруку докумената, претраживачким машинама, књижарима, Интернет странама издавача и многим другима. Поред овога, корисници могу да се повежу са EBSCO*host* базама података из спољних извора као што су OPAC, А-З листе, метапретраживачи и библиографски ресурси као што је *PubMed*.

Осим горе поменутих веза ка пуним текстовима, још једна битна предност технологије повезивања EBSCO*host* база јесте способност генерисања веза између различитих EBSCO*host* база података. Библиотеке у Србији имају приступ базама података са пуним текстовима преко EBSCO*host*а, као што је претходно описано, али постоји и велики број популарних секундарних (само цитатних) база података (као на пример *Inspec* и *PsycINFO*). Библиотеке које се претплаћују на ове базе података преко EBSCO*host*а, има-

ју предност не само уобичајеног интерфејса, већ и могућности да се директно од цитата у секундарним базама података повежу са одговарајућим пуним текстовима у базама као што су ASP и BSP. На пример, од фебруара 2009. године, *Inspec*[®] индексира више од 450 активних часописа и магазина са пуним текстом, који су у пуном тексту доступни у ASP/BSP базама, а *PsycINFO*[®] индексира више од 620 активних часописа и магазина са пуним текстом, који су такође у пуном тексту доступни у ASP/BSP базама.

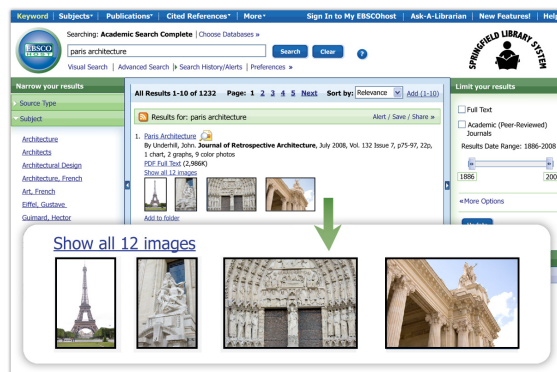
Претраживе цитатне референце

Додатне могућности повезивања које су доступне преко EBSCOhosta (као део појединих база података, укључујући ASP и BSP) јесте „повезивање референци“. То повезивање обезбеђује јака средства за проширивање претраживања, омогућавајући корисницима да лоцирају додатне информације о чланку који их интересује. Такође позната и као „претраживање референци“, „јурење референци“ или „претраживање цитата“, ова функционална карактеристика дозвољава корисницима да се директно повежу од неког одређеног чланка до других чланака који у бази цитирају оригиналан рад. Основни принцип овакве врсте повезивања узима у обзир претпоставку да ако одређени чланак интересује истраживача, онда су му и чланци коришћени као извори и цитати у њима наведени такође од користи.

Брзо приказивање слика (*Image Quick View*) – Брз приступ најрелевантнијим сликама

Нема сумње да слике и други графички садржаји у базама података са пуним текстовима могу да имају значајан утицај на истраживање. *Image Quick View* компаније EBSCO омогућава корисницима бржи и бољи приступ овим вредним информацијама. Ова карактеристика EBSCOhosta резултатима претражи-

вања додаје умањене верзије слика, омогућавајући корисницима увид у графички садржај чланка, директно из листе резултата или приказа цитата.

Кад крајњи корисник кликне на слику, EBSCOhost прикаже наслов, поднаслов, извор информација и број стране са илустрацијом, као и линк „Како навести“ (*How to Cite*). Осим овога, запис о правима објашњава коришћење права на сваку од слика. Ова карактеристика функционише са дијаграмима, графиконима, табелама, фотографијама, илустрацијама и било којим другим сликама у пуним текстовима чланака.

Као најпродуктивнији сакупљач часописа и других садржаја пуних текстова, EBSCO је у позицији да понуди највиши квалитет и најисцрпнију колекцију слика из часописа. *Image Quick View* је сада доступан преко EBSCOhosta у више од шездесет база података са пуним текстовима (укључујући *Academic Search*, *Business Source*, *CINAHL*[®] *Plus with Full Text*, *EconLit*[™] *with Full Text*, *MEDLINE*[®] *with Full Text* итд.), као и у десетинама лиценцираних база података (на пример *CAB Abstracts*[®], *GeoRef*, *Inspec*, *PsycINFO* и многим другим) преко *SmartLink* веза. Од јануара 2009. године, EBSCOhost обезбеђује *Image Quick View* за готово 9 200 часописа, укључујући преко 3,75 милиона фотографија, илустрација, дијаграма, графикона, табела итд. А ова колекција непрестано расте.

Закључак

Компанија EBSCO је посвећена непрестаном побољшавању и развијању академских база података и сродних услуга повезивања кроз квалитетан садржај и побољшавање софтвера. Компанија је водећи провајдер научних база података широм света, углавном захваљујући свом успеху у стварању међународно признатих и значајних референтних ресурса. Садржај академских база података, карактеристике, ниво услуга и обука коју EBSCO пружа у региону, описује посвећеност коју ова фирма показује када је у питању понуда најбољих могућих извора за клијенте из централне и источне Европе, као и клијенте широм света.

¹ Сем Брукс (sbrooks@ebshost.com) је старији потпредседник сектора продаје и маркетинга *EBSCO издаваштва* (EBSCO Publishing), највећег светског посредника између библиотека и издавача научних публикација и часописа. Господин Брукс је аутор многих радова и уредник издања библиотечких научних часописа, а објављиван је у библиотечким публикацијама у више од десет земаља. Учествовао је у јавним дискусијама или се појављивао као главни говорник на многим конференцијама, укључујући конференције Асоцијације факултетских и стручних библиотека (ACRL), Међународне федерације асоцијација библиотека (IFLA), Чарлстонског конгреса (The Charleston Conference), Одбора за метаподатке и умрежене изворе Асоцијације библиотечких колекција и техничких услуга (ALCTS), Међународног информатичког конгреса (International Congress of Information), Асоцијације библиотека информационих технологија (LITA), конференцији о технологијама и приступу, NLA (Удружење библиотека Небраске) троструког округлог стола – техничке услуге, информатика и технологија, и многих других. Господин Брукс активно учествује у развијању извора база података за компанију EBSCO и примарна је веза између клијената компаније, различитих саветодавних одбора и развојних тимова компаније.

² Dorst, Thomas J; Brooks, Sam. "Issues Facing Academic Library Consortia and Perceptions of Members of the Illinois Digital Academic Library." *portal: Libraries and the Academy* Volume 2, No. 1 (January 2002):43-57.

³ Bull, David; Jacobs, Ian. "e-Journals, Embargoes and Other Matters: Are the Publishers Villains or not?" *Against the Grain* (November 2002):30

⁴ McElroy, Emily. "An Interview with Sam Brooks." *Serials Review* Volume 28, No. 2:142-150.

⁵ Full Text Databases, Print Journals and Electronic Journals; Distinctly Different Products." Available at: <http://www.ebscohost.com/thisTopic.php?marketID=1&topicID=8> (Last Accessed February 18, 2009)

⁶ Brooks, Sam. "Integration of Information Resources and Collection Development Strategy." *Journal of Academic Librarianship* Volume 27, No. 4 (July 2001):316.

⁷ Slagell, Jeff. "The Good, the Bad and the Ugly: Evaluating Electronic Journals." *Computers in Libraries* Volume 21, No. 5 (May 2001):34.